

Chociaż sama kategoria osoby nie jest kategorią badawczą kognitywistyki, to w jej kontekście często wykorzystuje się opozycję osobowy–subosobowy w odniesieniu do poziomu opisu, analizy i wyjaśniania procesów poznawczych. Przez poziom osobowy rozumie się najczęściej poziom procesów i stanów świadomych związanych ze świadomą kontrolą zachowania oraz zajmowaniem różnorodnych postaw propozycyjalnych, a więc z posiadaniem myśli, przekonań, nadziei oraz pragnień⁹. Poziom subosobowy zaś obejmuje wszystkie procesy przetwarzania informacji, które aktualnie lub zasadniczo nie pojawiają się w polu świadomości (utożsamianej zwykle z zawartością tak zwanej pamięci roboczej). Z reguły przyjmuje się, że procesy poznawcze mają charakter hybrydowy: w każdym z nich można wyróżnić składową świadomą (jawną) i nieświadomą (utajoną). Procesy utajone pozbawione są subiektywnych przeżyć, przebiegają podprogowo oraz podlegają kontroli automatycznej. Procesom jawnym natomiast towarzyszą subiektywne przeżycia (łac. *qualia*), przebiegają one w sposób świadomy oraz podlegają kontroli wolitywnej. Różnica między świadomym a nieświadomym przetwarzaniem informacji wyznacza granicę między osobowym a subosobowym poziomem organizacji systemu poznawczego¹⁰.

Rozpowszechnione jest stanowisko, że wąsko rozumiana kognitywistyka (czyli nauki kognitywne) bada subosobowe – neurobiologiczne i obliczeniowe – mechanizmy realizacji wyższych procesów umysłowo-poznawczych

---

⁹ Na temat osobowego i subosobowego wymiaru systemów umysłowo-poznawczych zob. J.L. B e r m u d e z, *Personal and Subpersonal: A Difference without a Distinction*, „Philosophical Explorations” 3(2000) nr 1, s. 63-82; P. G ł a d z i e w s k i, *Wyjaśnianie za pomocą reprezentacji mentalnych. Perspektywa mechanistyczna*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Warszawa–Toruń 2015, s. 295-416.

¹⁰ Zaproponowane kryterium podziału na poziom osobowy i subosobowy wymaga szczegółowego rozwinięcia. Sprawa jest skomplikowana dlatego, że różnica między świadomym a nieświadomym przetwarzaniem informacji jest rozmyta i że nie jest jasne, czy wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z załączkami świadomości, należy mówić o wymiarze osobowym (chodzi o to, czy świadomość jest koniecznym, czy także wystarczającym wskaźnikiem poziomu osobowego). Jeśli ktoś uznaje na przykład zygotę ludzką za osobę, wówczas nie będzie traktował świadomości ani jako koniecznego, ani jako wystarczającego warunku poziomu osobowego. Z pojęciem osoby nieświadomej wiąże się szereg problemów natury filozoficznej. Warto również zauważyć, że w grę mogą wchodzić różne rodzaje nieświadomości, takie jak nieświadomość zasadnicza (w przypadku krzesła czy kamieni) i nieświadomość czasowa (na przykład podczas snu). Zagadnienie relacji między świadomością a byciem osobą wymaga odrębnej dyskusji.

tworzących osobowy poziom organizacji człowieka, a filozofia umysłu i epistemologia koncentrują się głównie na analizie poziomu osobowego¹¹. Ujęcie to obarczone jest pewną wadą, ponieważ współczesna kognitywistyka w badaniach procesów poznawczych wykorzystuje także metody i zasoby teoretyczne nauk humanistycznych (językoznawstwa kognitywnego, filozofii umysłu, epistemologii, semiotyki kognitywnej) i społecznych (socjologii kognitywnej, kognitywnej antropologii kulturowej, komunikacji społecznej, psychologii poznawczej). Poziom osobowy wyłania się z nieświadomej aktywności naszych mózgów oraz podlega społecznemu kształtowaniu przez czynniki znajdujące się w obszarze zainteresowań kognitywistyki społecznej. Szeroko rozumiana kognitywistyka bada wszystkie czynniki – odgórne i oddolne – wpływające na funkcjonowanie wymiaru osobowego¹².

Ograniczając obszar zainteresowań kognitywistyki wyłącznie do poziomu subosobowych mechanizmów procesów poznawczych, nie bierze się pod uwagę faktycznego stanu rzeczy. W badaniach z zakresu neuropsychologii, neurokognitywistyki, neurofenomenologii, neurosocjologii czy neuroetyki odwołania do poziomu osobowego są standardem. Wymiar osobowy traktowany jest tutaj z jednej strony jako rezultat działania procesów subosobowych, z drugiej zaś jako ściśle związany z wymiarem ponadosobowym, na który składają się procesy społeczno-kulturowe i w którym uczestniczą osoby. Poziom osobowy podlega zatem jednocześnie determinacji oddolnej i odgórnej – czynniki neurobiologiczne (mózg) oraz środowisko społeczno-kulturowe (społeczeństwo) jednocześnie współkształtują i współwarunkują cechy i zdolności przejawiane na poziomie osobowym¹³.

---

¹¹ Czasami odróżnia się nauki kognitywne (w sensie science), do których należą eksperymentalne nauki przyrodnicze i społeczne (neurokognitywistyka, teoria ewolucji systemów poznawczych, psychologia poznawcza, socjologia kognitywna) oraz nauki ściśle i stosowane (sztuczna inteligencja, robotyka kognitywna, medycyna kognitywna), od kognitywistyki w sensie szerokim, w skład której wchodzi także dyscypliny tworzące humanistykę kognitywną (filozofia umysłu, epistemologia, antropologia kulturowa, językoznawstwo kognitywne).

¹² Interesującą analizę związku między społecznymi a neurobiologicznymi czynnikami kształtującymi osobowy wymiar człowieka zawiera artykuł Michaela A. Arbiba: *Mózg Robinsona Crusoe* (zob. M. A. A r b i b, *Mózg Robinsona Crusoe: o samotności i społeczeństwie*, tłum. T Sierotowicz, w: *Stwórca – wszechświat – człowiek*, t. 2, s. 487-540). Zob. też: S. M i t c h e n, L. P a r s o n s, *Mózg jako artefakt kulturowy*, tłum. E. Zabielska, w: *Na ścieżkach neuronauk*, s. 265-280.

¹³ Agenci zombie w naszych głowach (moduły i obwody neuronowe) odpowiadają za naszą nieświadomą inteligencję. Obsługują nieświadome składniki wszystkich procesów poznawczych – percepcji, myślenia, pamięci, uczenia się, rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji. Stanowią również podstawę przeżyć emocjonalnych, pragnień, upodobań, popędów, skłonności czy preferencji. Na poziomie subosobowym jesteśmy skomplikowanymi automatami. Por. K o c h, dz. cyt., s. 214-238.